

STRAFFUTMÅLINGSNIVÅET VED VOLDSFORBRYTELSER

En strafferettsteoretisk tilnærming

AV GEORG FR. RIEBER-MOHN

I. *Et tilfelle*

Oslo sentrum en sommerkveld for ikke så lenge siden: En del uro og slåssing oppstår mellom grupper av ungdom. I periferien av tumultene står en 16-årig og betrakter opptrinnet. Han ønsker ikke å delta, bare se. Av en eller annen grunn, kanskje fordi det hele utvikler seg for voldsomt, trekker han seg etter hvert lenger unna slåssingen. Akkurat da får en av slåsskjempene, en gutt henimot 19 år, øye på »feigingen« som viker unna. Det pirrer hans aggressive gemytt og han går mot 16-åringen, som tydelig gir til kjenne at han ikke vil slåss. Uten noen som helst foranledning går 19-åringen til angrep. Han sender i vei et spark mot 16-åringens hode. Det er et såkalt »karatespark«, som treffer med betydelig kraft. 16-åringen faller bakover, slår hodet i gaten og blir liggende urørlig. Det hindrer ikke voldsmannen fra straks å forlate åstedet. Senere samme natt dør 16-åringen på sykehus av knusningsskader i hjernen.

Saken kommer etter hvert for retten – byrett og senere Høyesterett. Sistnevnte domstol karakteriserer ugjerningen som et »tilfelle av rå og uprovosert vold«, som det må reageres strengt på. Hva ble så straffen? Svaret skal komme, om ikke så brått.

II. *Litt om utviklingen av voldskriminaliteten*

Som en forberedelse til den problemstilling som skal drøftes, vil jeg ganske kort se på voldskriminaliteten i statistisk belysning.

Samlekategorien »Forbrytelser mot liv, legeme og helbred« i den norske kriminalstatistikk oppviser en økning i absolutte tall fra 4046 forbrytelser i 1978 til 5445 forbrytelser i 1986. Det tilsvarer en økning på ca. 35%. Det dreier seg her om de »rene« voldsforbrytelser, ikke voldtekt og ran. Med andre ord det straffeloven kaller legemsfornærmelser, legemsbeskadigelser, grove legemsbeskadigelser og drap. Videre dreier det seg her om den såkalte politistatistikken, som henter sine oppgaver fra det tidspunkt forbrytelsen er *ferdig etterforsket*. Registreringstidspunktet er således *senere* enn i de land som bygger sin statistikk på oppgaver fra *anmeldelsestidspunktet*. Denne forskjell kan bl.a. ha til følge at den norske registrering lettere blir mangelfull. Opplysninger fra politihold kan tyde på at den særdeles pressede arbeidssituasjon som etterforskningsavdelingene ved de større politikamre etter hvert har havnet i, medfører ved avslutning av etterforskningen en til dels betydelig svikt i registreringsrutinene. Vi står antakelig overfor en markert under-rapportering. Dertil kommer

naturligvis den ikke-registrerte voldskriminalitet, som det også er grunn til å anta en betydelig. Jeg minner også om at voldshandlinger av et ikke ubetydelig omfang i praksis skjules under § 17 i »løgjengerloven« av 31. mai 1900. Denne overtredelse er »forseelse« og omfattes således ikke av den norske politistatistikken, jfr. nærmere Helge Røstad i Lov og Rett 1977 s. 14. Jeg nøyer meg med å konstatere at vi står overfor utpregede *minimumstall* over voldskriminalitetens utvikling. Disse tall er illevarslende nok.

Men tall er som kjent tørre. Ikke minst med tanke på voldskriminaliteten er kvalitative opplysninger av minst like stor interesse som de kvantitative. Hvor grov er den vold som skjuler seg bak statistikkens (altfor) nøkterne tall? Her svikter den norske kriminalstatistikk. Kriminologer pleier å si at det er de bagatellmessige voldsforbrytelser – legemsfornærmelsene – som dominerer i statistikken. Men de glemmer å fortelle at den vide samlekatagori »legemsfornærmelse« rommer alt fra et klaps på kinnet til et slag eller spark som ender med døden, jfr. Røstad l.c. s. 10. Det tilfellet jeg beskrev innledningsvis er faktisk innført i den norske kriminalstatistikk som én av ca. 4000 legemsfornærmelser det aktuelle år. Statistikken får nemlig ikke frem de såkalte uforsettlig skadefølger. Disse opptrer både ved legemsfornærmelser og legemsbeskadigelser. Det er en forskningsoppgave av betydelig interesse å kartlegge den egentlige grovheten av den voldskriminalitet som skjules i statistikkens vidtfavnende samlebegreper. Men en slik forskningsoppgave er ikke høyt prioritert i et lite lands begrensede, kriminologiske miljø.

Ser vi spesielt på utviklingen av drapskriminaliteten i Norge, er den over noen få decennier bekymringsfull, selv om nivået fortsatt er relativt lavt. Fra et årlig gjennomsnitt på 7-8 domfellelser for forsettlig drap i 1960-årene, fikk vi en fordobling til vel 20 drap ved inngangen til 1980-årene, mens tallet på domfellelser i årene etter 1982 gjennomsnittlig har ligget på ca. 35. Innenfor de små tall er dette en urovekkende utvikling, i særdeleshet når man vet at oppklaringsprosenten nærmer seg 100, og at økningen således er reel. Jeg er også engstelig for at den foran etterlyste forskning ville ha avdekket en merkbar økning i legemsfornærmelser og legemsbeskadigelse med død og alvorlig skade til følge.

III. Litt om mulige årsaker til økningen i voldskriminaliteten

Som en forberedelse til artikkelens egentlige problemstilling, finner jeg det påkrevet med noen personlige og kanskje noe uvanlige betraktninger om mulige årsaker til den urovekkende utvikling av voldskriminaliteten. Uansett innfallsvinkel står vi her overfor et uhyre sammensatt og komplisert årsaksforhold med mange ukjente faktorer. Det er også nødvendig å presisere at de følgende synspunkter i stor utstrekning vil – om de treffer riktig – ha gyldighet som et bidrag til forklaring av den alminnelige kriminalitetsøkning. Det er vanskelig å isolere volds-spesifikke årsaksfaktorer.

De fleste tradisjonelle, sosiologiske forklaringsforsøk synes å feste seg ved *direkte*

sammenhenger mellom ett eller flere sosiale fenomener og den registrerte kriminaliteten. Det kan være desintegrasjonstendenser (flukt fra oversiktige landsens forhold til byer og større tettsteder med anonymisering og fremmedgjøring som konsekvens), økning i alkoholkonsumet, demografiske endringer (reduksjon i ungdommens andel av befolkningen), voldsdyrkelse i film og video m.v. Jeg tror dessverre at denne tradisjonelle »vitenskapelige« tilnæringsmåte undertiden lider av en liknende svakhet som det resonnement som i 1930-årene så en løsning også på kriminalitetsproblemet i et velferdssamfunn uten arbeidsledighet, uten bolignød, uten fattigdom m.v. Jeg har en klar fornemmelse av at de sosiologiske forklaringsforsøk ved sin nærhet til objektive og temmelig irreversible sosiale utviklingstrekk fungerer som en *ansvarsfritakelse* for oss alle. For sosiologene blir de strukturelle forklaringer så sentrale at det blir uviktig hva det enkelte menneske føler og mener. Man glemmer stort sett å stille spørsmålet om hva som i de seneste tiår er skjedd med oss alminnelige og stort sett lovlydige borgere av de nordiske velferds- og velstandssamfunn? Hvordan er det med våre normer og våre verdier? Og hvordan fungerer vi som normgivende forbilder for våre barn, barnebarn og omgivelser for øvrig? Hvis et mål på et samfunns kulturelle nivå er graden av respekt borgerne viser hverandre, og graden av forpliktelse den enkelte føler for andres ve og vel, og graden av ansvar den enkelte føler for egne handlinger, er det en del som tyder på at vårt kulturelle nivå har vært synkende gjennom noen tiår. Omsorgen for andre er blitt institusjonalisert og derved *sosial* omsorg, ikke lenger en personlig forpliktende omsorg. Solidariteten er i stor utstrekning redusert til et høyt skattenivå og en kostbar felleleshusholdning, vi behøver ikke hjelpe vår neste direkte – det offentlige ordner den saken.

Tilsvarende viker vi tilbake for å ta ansvar for egne handlinger og liv, slik at dette også til sist blir en oppgave for det offentlige helse og sosialvesen. I takt med velstandsutviklingen er vi blitt avhengige av en umiddelbar dekning av egne behov og med svekket evne til å ofre noe på vegne av fellesskapet, derunder våre aller nærreste. Mye tyder også på at vi viser en stadig større skyldbetyngt likegyldighet overfor den oppvoksende generasjon. Det forekommer meg at en dansk kronikør ved navn Ulf Lindow berører noe essensielt i en kronikk i »Information« 19.-20. desember 1987. Han skriver bl.a.

»Vi voksne har oppgivet vor autoritet, vi leverer ikke lenger et forbillede til den nye generation. Vi hævder ikke vores myndighet i samfundet, i skolen eller hjemme. Set fra denne vinkel er der ikke noget at gøre oprør mod, intet at forholde seg til. Derfor forholder de unge sig heller ikke til eksisterende normer (gode eller mindre gode), alt for få forsøger at tage del i udformningen av fremtiden.«

Og den franske biolog, professor Pierre Karli i Strasbourg, har i et arbeid om mulige årsaker til kriminalitetsstigningen i Frankrike, fastslått at kildene til aggressivitet og altruisme ikke finnes i menneskenes arveanlegg. Den kode som dirigerer vårt

handlingsmønster, er først og fremst et produkt av oppdragelsen som igjen avspeiler samfunnets kulturmodell med dets system og verdier og symboler (gjengitt av den danske journalist Anker Randsholt i en kronikk i »Information« 20. oktober 1987). Og Randsholt fortsetter: »Med andre ord er den stigende kriminalitet først og fremst et kulturproblem – et ændret værdisyn, en ændret opfattelse av det hensyn man skylder andre.«

Er dette riktig, må man kunne slutte at i land med en dyster kriminalitetsutvikling fungerer ikke verdioverføringen fra voksne til barn på langt nær så godt som tidligere. I stor grad fungerer den overhodet ikke. Barnefamilienes livssituasjon er også slik i våre moderne samfunn, med et høyt oppdrevet tempo hos to meget yrkesaktive foreldre og stadig nye behov som skal tilfredsstilles, at det verken blir krefter eller tid til en dypere kontakt mellom voksne og barn. Og kirken og den kristne tro er det stadig færre som føler har noe å gi dem. Den passer ikke vårt rasjonelle intellekt, og den stiller »urimelige« krav til endringer i vårt levesett og vår livsform.

Jeg har ikke plass til mer enn denne raske skisse av dystre trekk i tiden. Jeg vil ha frem at klarsynte kulturkritikere kanskje har like mye å bidra med til forklaring av en dyster kriminalitetsutvikling som sosiologer og andre samfunnsvitere. Kanskje er vi kommet til et punkt hvor problemene ikke bare kan søkes løst på tradisjonelt vis, dvs. av politikerne med hjelp fra sosiologiske forklaringsmodeller. Muligens trenger vi en helt ny forståelse av menneskesinnets forandringer i våre velstandssamfunn. Av dette følger at vi i tilfelle trenger en mer radikal løsning, som krever dyptgripende endringer i enkeltmenneskets holdninger og levesett – i din og min moralske følelse og evne og vilje til å la oss forplikte av felleskapets behov. Når endringen er skjedd, kan vi ha håp om å fungere som gode forbilder for de unge. Vi kan også ha håp om færre sosiale og menneskelige tragedier.

Hva har disse betraktninger med sanskjoner mot voldsforbrytelser å gjøre? Jeg skal forsøke å gi et svar etter hvert. Foreløpig er det nok å konstatere at samfunnets bruk av straff og fastlegging av straffeni­vå er uttrykk for en særdeles markant og viktig verdiprioritering. Særlig interessant blir spørsmålet om straffeni­vå ved de alvorligste voldsforbrytelser, som i vår kultur tradisjonelt regnes som den groveste og mest skadelige og farlige form for kriminalitet. Og i den forbindelse er det et kardinalspørsmål om kriminalitetsnivået overhodet kan tenkes å bli påvirket av straffeni­vået. Før jeg presenterer noen strafferettsteoretiske synspunkter på disse spørsmål, vil jeg ganske kort skissere straffutmålingsnivået ved drapskriminalitet i våre nordiske land.

IV. *Straffutmålingsnivået ved drapskriminalitet*

Etter det jeg har fått opplyst, har *Danmark* det desidert strengeste straffutmålingsnivå i Norden. Normalstraffen for forsettlig drap ligger mellom 12 og 16 års fengsel. For drap av nærstående, f.eks. ektefelle, utløst av dyptgripende konflikter i forholdet, vil straffen ikke sjelden bli ca. 10 år.

Den motsatte ytterlighet representerer *Sverige* som sies å ha en normalstraff, dvs. gjennomsnittlig utmålt straffetid, på 74,8 måneders fengsel, m.a.o. i overkant av 6 år.

Så vidt jeg har brakt på det rene er normalstraffen for forsettlig drap i *Finland* 7-8 års fengsel og på *Island* 8-10 års fengsel. For *Norges* del pågår for tiden en kartlegging av straffutmålingsnivåets utvikling over tid. Mye kan tyde på at normalstraffen for drap i løpet av tyve år har beveget seg fra ca. 10 års fengsel henimot det finske og islandske nivå, jfr. også Helge *Røstad*, »Drapsforbrytelser og nyere norsk rettspraksis« i »Lov og Frihet«, Festskrift til Johs. Andenæs, Oslo 1982, s. 277-279.

Denne korte skissemessige sammenlikning må naturligvis leses med reservasjoner. Her skal bare nevnes at alle land bortsett fra Norge har beholdt livstidsstraffen, som anvendes i noen drapssaker, om enn svært få. Dessuten anvender flere land i noen grad andre tidsbestemte reaksjoner også overfor lovbrøyttere som ikke var psykotiske på gjerningstiden. Men også den slags sanksjoner har stort sett et meget begrenset anvendelsesområde. Prøveløslatelsesreglene er i store trekk nokså like i de nordiske land, dog er prøveløslatelse etter halv straffetid fortsatt hovedregelen i *Sverige**) og ved de lengste fengselsdommer på *Island*. For øvrig er to tredjedels prøveløslatelse hovedregelen.

Det mest bemerkelsesverdige ved denne sammenlikning av det »normale« straffutmålingsnivået i drapssaker i Norden, er naturligvis at land med så grunnleggende likheter i kultur og politisk tenkemåte, som f.eks. Danmark og Sverige, kan oppvise en så dramatisk forskjell i bruk av straff for de alvorligste voldsforbrytelser.

V. Hva er det »riktige« straffutmålingsnivå ved voldsforbrytelser?

a. Det ville være altfor ambisiøst å skulle besvare dette spørsmål. Jeg skal heller søke å nærme meg svaret ved å se på mulige teoretiske grunnlag for en fastlegging av straffenivået. Men jeg skal ikke forsømme anledningen til å gi uttrykk for noen personlige synspunkter på straffenivået for forsettlig drap. Har man valgt nivå for denne alvorligste voldsforbrytelse, så er grunnlaget til stede for å plassere de mindre alvorlige voldsforbrytelser inn i skjemaet.

Det er innledningsvis viktig å presisere at de toneangivende strafferettsideologer og kriminalpolitikere i Norden synes enige om at individualpreventive resonnementer ikke gir noen veiledning ved fastsetting av det *alminnelige straffenivå*. Som grunnlag for straffastsettelse er behandlingstanken temmelig død i nordisk kriminalpolitisk tenkning. En annen side av individualprevensjonen – inkapasitering – spiller en viss rolle når det er spørsmål om å beskytte samfunnet mot residivfarlige forbryttere, ikke minst voldsforbryttere. Her kan spørsmålet om skjerpet straff ved gjentakelse og/eller på grunnlag av en farlighetsvurdering være aktuelt. Likeså

*) Fängelssstraffkommittén har foreslått en tilbakevending til to tredjedels prøveløslatelse som hovedregel, se SOU 1986:13 s. 17-18.

spørsmålet om bruk av tidsubestemte særreaksjoner. Men disse spørsmål knytter seg stort sett til en marginal gruppe voldsforbrytere, som jeg ikke ser noen grunn til å ta opp til særskilt drøftelse. Det er det alminnelige straffutmålingsnivå jeg har i tankene. Dessuten har jeg nå lenge talt om »straff«, og for ordens skyld skal presiseres at det er fengselsstraffen som er av interesse. Det er denne straff-form som i første rekke er aktuell ved de alvorligste voldsforbrytelser.

b. I fjor utga den norske rettssosiolog, professor Thomas Mathiesen, en bok med en tittel i spørsmåls form: »Kan fengsel forsvares?«. (Pax forlag 1987). Thomas Mathiesen vil være velkjent i det nordiske kriminalpolitiske miljø for sin intense kamp gjennom et par decennier i første rekke mot fengselsstraffen, men også mot den øvrige restriktive kontrollpolitikk på det kriminalpolitiske området i vid forstand. I den nevnte bok går Thomas Mathiesen gjennom alle de offisielle begrunnelser for fengselsstraffen, slik han oppfatter disse. Det er vel neppe overraskende for noen at ingen av disse begrunnelser holder etter Thomas Mathiesens mål. Men det er bemerkelsesverdig i hvilken utstrekning han finner støtte i nyere autoritative, offisielle kilder, fortrinnsvis svenske. Thomas Mathiesens credo faller sammen med flere prinsipputtalelser i en svensk regjeringsproposisjon fra få år tilbake (1982/83: 85). I denne avvises individualprevensjonen som grunnlag for utmåling av fengselsstraff, og de allmennpreventive virkninger av denne straff beskrives som »till stor del osåkra« (s. 30). Proposisjonen fortsetter:

»All tillgänglig forskning liksom internationella jämförelser visar sålunda att brottslighetens utveckling inte står i någon mera bestämd relation till den nivå i fråga om antalet frihetsberövanden och dessas längd som man upprätthåller.«

Videre anføres:

»Överhuvud taget gäller att ett arbete på ett solidariskt samhälle med en bättre och rättvisare fördelning av inkomster, bostäder, utbildning, arbetsmiljö och kultur är ägnat att förebygga de risker för social missanpassning som ofta utgör en grund för kriminalitet och därmed säkerligen har större betydelse än straffrättsliga reaktioner mot redan begångna brott.«

Thomas Mathiesen føyer til for egen regning, for så vidt forståelig: »Det er ikke mer enn rimelig å kreve at myndighetene nå tar sin egen korrekte innsikt alvorlig i praksis« (1.c. s. 120).

Det kriminalpolitiske credo som uttrykkes i den svenske proposisjon vil vi finne igjen i tilsvarende norske uttalelser, f. eks. Regjeringens kriminalmelding fra 1978 (St.meld. nr. 104 - 1977/1978). Det er neppe heller fremmed for våre øvrige nordiske venner. Jeg vil ikke likefrem påstå at resonnementet er galt. Det er utvilsomt vanskelig å påvise direkte sammenhenger mellom på den ene side et lands bruk av fengsel og fengselsstraffens lengde og på den annen side landets kriminalitetsnivå og utvikling. Det er sikkert visse sammenhenger mellom sosiale strukturer og kriminalitet, men det er i stor utstrekning lite kjente. Og som jeg tidligere har vært inne på, er det altfor en-

kelt å forutsette direkte sammenhenger mellom fordelingspolitikken i et nordisk velferdssamfunn og risikoen for å begå kriminelle handlinger. Vi *har* i våre land mye mer rettferdighet og alminnelig velstand enn for få tiår siden, og kriminaliteten har steget progressivt i disse tiår. Og hvilken av de ansvarlige politikere i Norden vil påstå at vi ikke har en bedre og mer solidarisk økonomisk politikk, familierpolitikk og skolepolitikk i dag enn vi hadde i 1930-årene. Og hva er skjedd med kriminaliteten?

For Thomas Mathiesen er konklusjonen grei. Når fengselsstraffen består i verden i dag, er det fordi den tilfredsstillende en del uoffisielle og uakseptable behov hos makt-haverne i samfunnet. Den har sine latente funksjoner. Jeg forbigår dette resonnement. Thomas Mathiesen er ellers konsekvent og foreslår fengselsstraffen totalt avvirket innen år 2010. Han går endog et skritt videre og sier like ut at han vanskelig ser noen grunn til overhodet å opprettholde en kriminalisering dvs. en straffelovgivning og et strafferettssystem. Han mener altså prinsipielt at man behøver ikke å kriminalisere selv de groveste voldshandlinger som f.eks. rovmord. Statssekretær Sten Heckscher i det svenske justisdepartementet har denne treffende formulering i en anmeldelse av boken (Dagens Nyheter 30/3 88): »Når man läser boken får man en märklig känsla av att brott inte finns«. Og videre: »Han bagatelliserar brottsligheten på ett sätt som knappast främjar ett sansat meningsutbyte«. Men man bør heller ikke glemme at det finnes ideologisk grobunn for Mathiesens slutninger i de tallrike ritualpregede besvergelses mot fengselsstraffen som finnes i nordiske utredninger fra de siste ti år.

Til tross for at Thomas Mathiesen i sine »prinsipielle« betraktninger nok ønsker å fremstå som visjonær, havner han etter min mening i en solid norsk tradisjon og blir først og fremst misjonær – endog for temmelig ekstreme standpunkter. Det følger av det som er sagt at noe straffutmålingsnivå for voldsforbrytelser er det vanskelig å få Thomas Mathiesen og eventuelle likesinnede til å diskutere. Det måtte i tilfelle bli subsidiært: lavest mulige nivå.

c. Mer interessant er det bidrag til strafferettsfilosofien som professorene Andrew von Hirsch og Nils Jareborg presenterer i en artikkel i NTFK nr. 4 1987. Et hovedsynspunkt hos disse er at antakelser om kriminalitetshindrende virkninger aldri må være bestemmende for fastsettelse verken av strafferammer/straffenivå (abstrakt straffverdighet) eller for straffutmålingen i den enkelte sak (konkret straffverdighet). Allmennpreventive og individualpreventive hensyn skal det således ikke legges vekt på – det empiriske belegg for slike virkninger er altfor usikkert. Von Hirsch/Jareborg bekjenner seg til nyklassisismen* i den forstand at »straffrättsliga påföljder bör återspegla graden av svårhet hos gärningsmannens brottslighet«. Og videre: »Framtidsinriktad påföljdbestämmning strider mot proportionalitetstanken« (1.c. s. 301). Men som forfatterne selv peker på, gir proporsjonalitetstanken ingen veiledning for

*En annen sak er at de ikke liker betegnelsen »nyklassisisme«, som de finner lite dekkende (1.c. s. 300). Se hertil Johs. Andenæs NTFK nr. 1 1988, s. 41-42.

reaksjonssystemets ytre, absolutte grenser: Hva bør være den strengeste straff-form? Dødsstraff? Fengsel? Bot? Og når straff-form er valgt, gir proporsjonalitets-tanken ingen veiledning for yttergrensene for f.eks. fengselsstraff. Hvor skal man begynne, og hvor skal man ende? Von Hirsch/Jareborg finner, som nevnt, ikke empirisk belegg for å la et allmennpreventivt resonnement »påverka den allmänna repressionsnivån« (1.c. s. 318). Og de fortsetter: »Viktigare är därför att lägga vikt vid ett annat etiskt krav än kravet på rättvisa: kravet på *humanitet*. Straffhot och förverkligande därav kan inte godtas från moralisk synpunkt, om samma mål kan uppnås med svagare medel. Ett straffhot är också moraliskt förkastligt, om det inte kan visas att det är påtagligt nyttigare än ett svagare hot. Mot bakgrund av bl a att man finner omfattande brottslighet även i länder med drakoniska straff, att upp-täcktsrisken är en väsentlig faktor vid beräkning av risken för att drabbas av straff och att man egentligen inte vet något om hur hotets styrka påverkar brottslig-hetens omfattning, bör man av moraliska skäl åtminstone prova sig fram med gene-rellt svaga straffhot.«

Det egentlige anvendelsesområdet for proporsjonalitetsprinsippet blir etter dette en *intern rangordning* mellom forbrytelser, bygget på deres relative forkastelighet, *etter* at de ytre absolutte rammer er valgt på det foran refererte prinsipielle (»humanitære«) grunnlag. Von Hirsch/Jareborg uttrykker det slik (1.c. s. 317): »Rättvisan kräver att två lika klandervärda gärningar tilldelas lika stränga påföljder och att olika påföljder rangordnas efter hur ingripande de är så att de kan ge uttryck för gärningarnas relativa svårhet.«

Endelig er det viktig å fremheve at von Hirsch/Jareborg på ett grunnleggende område ikke viker tilbake for å tillegge allmennprevensjonen en avgjørende rolle. De mener at allmennpreventive hensyn begrunner og legitimerer selve det forhold at vise skadelige handlinger *kriminaliseres*. Her stiller forfatterne – i alle fall innenfor et kjerneområde av skadelige handlinger – ingen krav til empirisk belegg for kriminaliseringsens effektivitet. Helt annerledes, som nevnt, når det er tale om strengheten av straffen, hvorfor de avviser allmennprevensjon som begrunnelse for ikke bare en konkret straffutmåling, men også lovgivernes fastsettelse av strafferammer og domstolens fastsettelse av straffutmålingsnivåer innenfor rammene. De anfører (1.c. s. 320): »Att en gärningstyp är förenad med ett straffhot av allmänpreventiva skäl innebär inte automatiskt att tilldelandet av ett visst straff också sker av allmänpreventiva skäl.«

Når jeg har gitt så stor plass til det strafferettsfilosofiske syn som von Hirsch/Jareborg representerer, er det fordi synet – foruten å virke helhetlig og gjennomtenkt – har stor innflytelse i de mer akademiske kriminalpolitiske miljøer i Norden og faktisk også gjennomsyrer en nyere og viktig svensk utredning, nemlig den svenske Fänsestraffkommitténs betenkning »Påföljd för brott« (SOU 1986: 13-15).

Hvis man på grunnlag av denne strafferettsfilosofi søker å ta stilling til om det

danske eller det svenske normalstraffenivå ved forsettlig drap er det »riktige«, vil jeg anta at svaret blir at det svenske er riktigst. Ikke fordi det er svensk, men fordi det neppe kan påvises at Sverige med et halvparten så strengt straffutmålingsnivå har større problemer med utviklingen av drapskriminaliteten enn Danmark. Men hvis vi forfølger denne tankegang: *hva* er det ved den nyklassiske filosofi som hindrer en halvering av det svenske straffenivå for drapsforbrytelser? Så lenge Sverige ikke har en påviselig mer truende utvikling av voldskriminaliteten enn de skandinaviske naboland, skulle man ha et rikelig monn for utprøving med et lavere straffenivå. Jeg har vanskelig å for å se at ikke dette nettopp innebærer å »prova sig fram med generell svaga straffhot«, som von Hirsch/Jareborg uttrykker det.

Og man kan fortsette: får man ikke noen merkbar økning i kriminaliteten ved eksperimentering nedover i straffenivå, er man i full harmoni med filosofien til von Hirsch/Jareborg om man innfører bøter som eneste tillatte straff-form. Forutsetningen er imidlertid hele tiden at man ved straffutmålingen beholder den indre rangordning med bøtenivåer basert på de ulike forbrytelsers forkastelighet. De to teoretikere kan naturligvis komme unna denne virkelighetsflukt ved å resonnerer som Fängelsestraffkommittén (SOU 1986:13 s. 17): »Vi anser således att det i våra direktiv uttalade önskemålet om en allmän begränsning av fängelsestraffets användning är något som väl är både önskvärt och möjligt att genomföra. Denna begränsning bör emellertid göras relativt försiktigt. Det är nämligen i detta sammanhang av betydelse inte bara vad som kan påvisas rörande effekter på brottsligheten av en sådan begränsning. Även andra faktorer måste vägas in. Hit hör t.ex. allmänhetens förtroende för rättssystemet«. Det blir likevel noe akademisk – aristokratisk over den rørende omsorg for »allmennhetens« synspunkter, som bare i liten grad er forankret i den virkelighet ekspertisen og kriminologene kjenner, og som er den »egentlige«. Ved å bruke allmennheten som alibi kan den eksklusive sakkyndighet forsvare bruk av fengselsstraff, og likevel beholde sin liberale og progressive posisjon. De slipper jo å se konsekvensene av sine egne synspunkter. Sånn sett er det noe mer sympatisk ved Thomas Mathiesens rendyrkede syn, som i liten grad tar hensyn til hva »allmennheten« måtte mene.

De som måtte nære en viss bekymring for den dristige nedtur i straffenivå som synes å følge av det prinsipielle syn von Hirsch/Jareborg forfekter, kan trøste seg med at tankemodellen har en sikkerhetsventil i bunnen: *avkriminalisering* av alvorligere straffbare handlinger vil være utelukket p.g.a. motstående allmennpreventive hensyn, som von Hirsch/Jareborg ikke krever nevneverdig empirisk belegg for. Det er påfallende hvilke problemer de to teoretikere har med å plassere allmennprevensjonen innenfor en rasjonell og logisk ramme. Som Johs. Andenæs uttrykker det: »Holder vi oss til lovgivningsplanet (og domstolens fastlegging av straffutmålingsnivå – forf. anm.), har jeg vanskelig for å forstå det skarpe skille som von Hirsch/Jareborg (og Fängelsestraffkommitténs betänkande) stiller opp mellom selve krimi-

naliseringen og fastsettelsen av straffen. De to ting hører sammen.« (NTfK nr. 1 1988 s. 45).

d. Selv om man ikke kan avlese tydelige virkninger på drapskriminaliteten av til dels svært ulike straffnivåer, endog innenfor land med temmelig like kulturelle og politiske tradisjoner, tror jeg det er galt teoretisk å utelukke allmennpreventive resonnementer ved fastlegging av straffetrusler og straffnivåer. I det praktisk/politiske liv anser jeg det umulig å få til. Folk flest vil neppe skjønne at det er likegyldig ut fra et allment forebyggende siktemål om straffen for drap er 6 eller 14 års fengsel, langt mindre om straffen er 6 års fengsel eller kr. 50.000,- i bot.

Det er ikke den direkte, kortsiktige avskrekkende virkning av en streng straff jeg har i tankene – den spiller antakelig en begrenset rolle ved voldskriminaliteten som ofte utspilles under rusvirkning og sterk aggresjon. Jeg tenker på de mer indirekte og langsiktige virkninger straffnivået kan ha på folks verdioppfatninger. I teorien har dette vært kalt straffens evne til å opprettholde moralen i samfunnet og dens evne til å danne moral og styrke moralen, jfr. nærmere Johs. *Andenæs* »Strafferett og moral dannelse« i artikkelsamlingen »Straff og lovlydighet« (1975). I en svensk utredning som ellers er karakterisert som radikal, BRÅ-rapporten »Nytt straffsystem« (1977), stiller man seg åpen for slike virkninger av straffen forutsatt at man er trofast mot proporsjonalitetsprinsippet, se utredningen s. 167-170. Von Hirsch/Jareborg stiller seg imidlertid »en aning skeptiska til resonemangets hållbarhet, bland annat därför att så litet är känt om vad som påverkar och inte påverkar folks moraliska hämningar« (l.c. s. 306). I den foran nevnte artikkel (skrevet i 1972) stiller også Johs. *Andenæs* seg skeptisk til straffelovens evne til å danne moral og styrke moralen i samfunnet, men han anser straffelovens virkning i retning av å *opprettholde* moralske hemninger som stor og praktisk betydningsfull (l.c. s. 137).

Dersom vi nå knytter tråden tilbake til det jeg tidligere har antydnet om at våre stadig mer pluralistiske nordiske velstandssamfunn er inne i en *verdikrise*, hvor tradisjonelt solid forankrede normer er i ferd med å miste sitt feste i bredere miljøer, så må dette forhold også få betydning når vi diskuterer straffnivåer. Om vi ikke makter å danne en moral hvor den på forhånd ikke finnes, og kanskje heller ikke å styrke en eksisterende moral, må vi *også* ved straffelovens hjelp iallfall søke å opprettholde den verdibevisthet i vårt folk som er resultat av en lang sivilisatorisk prosess. Sagt på en annen måte tror jeg det er fare på ferde om den indifferente, oppløsende og autoritets-slappe holdning som synes å prege mange i dagens foreldregenerasjon, også skal avspeiles i straffelovgivning, og strafferettssystemet for øvrig. I dette perspektiv er det ikke likegyldig hvilken pris straffeloven og domstolene setter på menneskelivet, målt ved det straffutmålingsnivå som etableres ved forsettlig drap. Når viktige samfunnsinstitusjoner som f.eks. hjem, skole og kirke befinner seg på defensiven i formidlingen av en virkelig, forpliktende verdibevisthet hos de oppvoksende generasjoner, blir det strafferettslige system en viktig siste skanse. Og det blir en

nødvendig plattform for en ny offensiv fra enkeltpersoners og samfunnets side i retning av å fastholde og styrke respekten for andres liv, helse og eiendom. Den kjente svenske professor Per Olof Ekelöf har sagt noen kloke ord om dette: »Skall folkets moraliska standard kunna hållas uppe, är det enligt min mening icke tillräckligt, att människorna få sig handlingsmönstren inpräglade under barndommen, utan de måste också livet igenom se dem tillämpade av omgivningen och uppfatta dem som en integrerande del av den härskande samhällsåskådningen. Människan måste från vaggan till graven utsättas för en ständig propaganda i moraliskt hänseende. Och i denna propaganda spelar straffmaskineriets verksamhet en väsentlig roll.« (»Straffet, skadeståndet och vitet«, Uppsala 1942, s. 54, jfr. s. 57).

Er det på denne bakgrunn mulig å si noe om normalstraffenivået for drap er »riktigere« i Sverige enn i Danmark? Neppes. For egen del ville jeg foretrekke et nivå nærmere det danske enn det svenske. Jeg er heller ikke sikker på om det på lengre sikt er likegyldig om normalstraffen i Norge er 8 eller 10 års fengsel.

IV. Avsluttende bemerkninger

Jeg har forsøkt å behandle emnet i en bred prinsipiell sammenheng. De teoretiske grunnlag for argumentasjon om straffutmålingsnivåer ved alvorlige voldsforbrytelser, er etter mitt skjønn også av praktisk og aktuell interesse, ikke minst for de som representerer lovgivningsmakten. Helt til slutt vil jeg bare opplyse om at den 19-årige voldsmann som rettet et kraftig spark mot hodet til en 16-årig som falt mot gaten og døde, fikk 8 måneders fengsel ...

Adresse: Riksadvokat *Georg Fr. Rieber-Mohn*
Postboks 8002 Dep.
N-0030 Oslo 1